

## **HARBIY XOTIN-QIZ XIZMATCHILARNING PSIXOEMOTSIONAL XUSUSIYATLARI**

**Ahmadova Gulnoz**

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti Xizmat faoliyatini  
tarbiyaviy-psixologik ta‘minlash yo‘nalishi 3-bosqich kursanti

**Annotatsiya:** Hozirgi kunda ayollarning harbiy xizmatda bo‘lishi g‘ayrioddiy hodisa sifatida emas, balki ayollarning ijtimoiy tengsizlikni yengib o‘tishining namunasi sifatida qaralmoqda. Ayollarning armiyada xizmat qilishga intilishi, avvalo, jamiyat hayotining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish omillari, shuningdek, ichki motivlar va axloqiy-etik me‘yorlar bilan belgilanadi.

**Kalit so‘zlar:** ayol harbiy xizmatchi, psixoemotsional holat, gender aspect, kadrlar, ofitserlar tarkibi, adolat hissi, sezgirlik, hissiy qo‘zg‘aluvchanlik.

Hozirgi kunda qurolli kuchlar tizimida qariyb 40 mingdan ortiq ayol-harbiy xizmatchilar xizmat qilmoqda, shulardan to‘rt mingdan ziyodi ofitserlik unvonlariga ega. Shuningdek, bir ayol shaxs yuqori rahbarlik lavozimi mudofaa tizimi rahbariyati darajasida xizmat qilmoqda [1]. So‘nggi yigirma yil ichida ayol-harbiy xizmatchilarning roli sezilarli darajada oshdi. Bunga qurolli kuchlar tarkibini isloh qilish zarurati, kadrlar tayyorlashning yangi shakllari, kasbiy malakani takomillashtirish, murakkab va yuqori texnologik mutaxassisliklarni joriy etish kabi omillar sabab bo‘lmoqda. Sir emas, ba‘zi harbiy hisob mutaxassisliklari, jumladan rahbarlik lavozimlarida ham ayollar ko‘pincha erkaklardan kam bo‘lmagan, ayrim hollarda esa undan yuqori samaradorlik ko‘rsatishi mumkin.

Zamonaviy tadqiqotchilarning ta‘kidlashicha, ayol-harbiy xizmatchilarning asosiy shaxsiy xususiyatlariga markaziy asab tizimining sezgirliги va qo‘zg‘aluvchanligi, ya’ni

emotsional reaktivlikning yuqoriligi kiradi. Ayollarda ona instinkti mavjud bo'lib, u orttirilgan mas'uliyat hissi va ijtimoiy-professional sohada adolatsizlikni o'tkir qabul qilish bilan uyg'unlashadi. Shu bilan birga, tadqiqotchilar ayollarning professional munosabatlarda shaxsiy intilishlari va talablari darajasi yuqoriligini ham qayd etadilar [2].

Xorijiy tajriba ko'rsatadiki, ayollarga xos bo'lgan ko'plab ijobiy shaxsiy sifatlar boshqa davlatlarning harbiy tizimlarida ham ayniqsa talabgir hisoblanadi. Masalan, Isroil Mudofaa kuchlari safida ayollar erkaklar bilan teng sharoitda muvaffaqiyatli xizmat o'tamoqda. Majburiy harbiy xizmat tizimi asosida ayollar 18 yoshdan boshlab armiyaga chaqiriladi. Isroil Mudofaa kuchlarida xizmat o'tash nafaqat obro'li va sharaflı burch, balki keyingi kasbiy o'sish uchun muhim omil sifatida ham qaraladi. Ushbu tajriba qadimdan davom etib kelayotgan "Ayol-jangchi" konsepsiyasi hamda mamlakatning doimiy xavfsizlik tahdidlari tufayli shakllangan. 1990-yillarning oxiridan boshlab ayollar jangovar bo'linmalarda, shu jumladan bevosita jangovar lavozimlarda erkaklar bilan bir qatorda xizmat qilmoqda [3]. Bugungi kunda G'arb davlatlarida ham ayol-harbiy xizmatchilar armiyaviy muhitda o'z ta'sirini yanada kuchaytirmoqda.

Qadim zamonlarda mavjud bo'lgan erkaklarning ayollar ustidan qo'pol ustunligi haqidagi tasavvurga Sokrat quyidagicha munosabat bildirgan: «Uch narsani baxt deb bilish mumkin: yovvoyi hayvon emasliging; yunon bo'lganing, barbar emasliging; va erkak bo'lganing, ayol emasliging». Biroq Sokrat davridan buyon uch ming yildan ortiq vaqt o'tdi. Zamon o'zgaradi va biz ham o'zgaramiz.

Zamonaviy ayol o'zini faqat uy bekasi rolida tasavvur qilmaydi. Bu, avvalo, emancipatsiya va demokratizatsiya jarayonlari bilan bog'liq bo'lib, ularning natijasida ayol bir necha o'n yillar avvalgiga qaraganda jamiyatda ancha faol va salmoqli o'rin egallay boshladi. Ayollarning erkaklar bilan ijtimoiy tenglikka intilishi, kengroq ijtimoiy funksiyalarni bajarishga bo'lgan tashabbusi jamiyatda ayolning rolini keskin o'zgartirdi.

Bugungi kunda ayollar an'anaviy ravishda erkaklar ustunlik qilgan faoliyat turlarida tobora faol ishtirok etmokda, jumladan: siyosat, davlat boshqaruvi, tadbirkorlik va armiya. Hozirgi vaqtda ayol harbiy xizmatchilar quyidagi mutaxassisliklarda faoliyat yuritmoqda:

shifokor, o'qituvchi, tarjimon, psixolog, yurist, kriminalist, tergovchi. Ayollar shtablarda, kotibiyat va ma'muriy-xo'jalik bo'limlarida, harbiy tibbiyot xizmatlarida, axborot va matbuot bo'limlarida, moliyaviy nazorat boshqarmalarida, ta'lim va o'quv markazlarida, razvedka va aloqa bo'linmalarida xizmat qilmoqda. Ular zamonaviy elektron uskunalar bilan ishlashni ta'minlaydi, zenit raketa komplekslarini boshqaradi, harbiy-transport samolyotlarini boshqaradi va boshqalar.

Shu bilan birga, harbiy xizmatdagi ayollarning 50 foizdan ortig'i erkaklar ayollarning Qurolli Kuchlarda xizmat qilishiga yetarlicha ijobiy munosabatda ekanini ta'kidlaydi. Ayollarning armiyada uzoq yillik xizmat an'analari mavjud bo'lgan davlatlar qatoriga Daniya, Norvegiya, Polsha, Turkiya, Fransiya va Chexiya kiradi. Hozirgi kunda Qozog'iston Respublikasi Qurolli Kuchlarida turli lavozimlarda kontrakt bo'yicha 80 300 nafar ayol harbiy xizmatchi (8,5%) xizmat qilmoqda, shundan 61 nafar ayol podpolkovnik, 8 nafar ayol polkovnik, 5 foizi – ofitserlar, 29 foizi – praporshiklar, 66 foizi – serjantlar, starshinalar va askarlar hisoblanadi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ular o'z xizmat vazifalarini erkaklardan kam bajarmaydi, ba'zi holatlarda esa yanada samaraliroq faoliyat olib boradi. Ayollarning ishtiroki harbiy intizomni mustahkamlashga, xizmat jarayonida axloqiy me'yorlar va muloqot madaniyatiga rioya etilishiga sezilarli darajada yordam beradi. Harbiy jamoalarda erkaklar va ayollar o'rtasidagi shaxslararo munosabatlar muammosi dolzarb bo'lib qolayotgani xorijiy tajribada ham tasdiqlanadi [4]. Afsuski, ayollarning kasbiy imkoniyatlari kengayib borayotgani bilan bir qatorda, shaxslararo munosabatlarda muayyan ziddiyatlar konfliktlilik, rahbariyat tomonidan ijtimoiy stereotiplar, salbiy psixologik jarayonlarning kuchayishi kuzatilmoqda. Shu bois, ushbu ilmiy ishning maqsadi harbiy jamoalarda ayol-harbiy xizmatchilarga nisbatan erkaklar munosabatini o'rganish hamda ushbu masalani shaxsning ijtimoiy psixologiyasi kontekstida tahlil qilishdir.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayollarga xos ayrim sifatlar yuqori emotsionallik, adolat hissining kuchliligi va boshqa jihatlar erkaklar bilan xizmat munosabatlarida

qiyinchiliklar keltirib chiqarishi mumkin. Ba'zan bu xulosalar ayollarning harbiy xizmatda bo'lishi maqsadga muvofiq emas degan noto'g'ri tasavvur paydo bo'lishiga olib keladi. Rahbarlar tomonidan olib borilayotgan tarbiyaviy va psixologik ishlar ham har doim ayollar psixologiyasi xususiyatlarini to'liq hisobga olmaydi. Biroq harbiy jamoada ayollarning mavjudligining ijobiy jihatlari ham ko'p. Ayollarning asosiy afzalliklariga atrofdagi holatlarga keng e'tibor, samimiylik, kechirimlilik, murosaga tayyorlik, xatolarni tan olib tuzatish qobiliyati kiradi. Ayollar harbiy xizmat sharoitlariga tez moslasha oladi, ularni tartiblilik, matonat va hayotiy sinovlarga bardoshlilik ajratib turadi. Ularning erkaklardan asosiy farqi vazifani bajarayotganda natijaning insonlar uchun foydasini birlamchi omil sifatida ko'rishidir.

E'tiborga molik jihat shundaki, ayollar jamoasi o'ziga xos bo'lishiga qaramay, ayol-harbiy xizmatchilar odatda erkaklarga nisbatan intizomliroq va mas'uliyatliroqdir. Jamoada kelib chiqadigan ziddiyatlar va tushunmovchiliklar bo'linma faoliyatiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Biroq ayollar intizomni buzishga yo'l qo'ymaydi, agar ayrim holatlarda bu sodir bo'lsa ham, vaziyatni o'z vaqtida kerakli tartibga keltirishga intiladi. [5]. Bir general-leytenantning bayram tabrigidagi so'zlari esga tushadi: «Agar ayolni maqtasang yanada yaxshi qiladi, tanqid qilsang yuz chandon yomonlashadi». Ushbu ibora ayollar psixologiyasining tub mohiyatini aks ettiradi. Ayollar bilan muloqotda nutq uslubi, ohang, intonatsiyani to'g'ri tanlash zarur. Erkaklar bilan muloqotdan farqli ravishda ayollar bilan muloqot yanada nozik yondashuvni talab qiladi — parazit so'zlar, qo'pol iboralar, noo'rin leksikadan foydalanmaslik mumkin. Harbiy muhitda mavjud gender stereotiplari ayollarning o'zini namoyon qilishi hamda kasbiy martaba pog'onalarida ko'tarilishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, harbiy faoliyat tarixan maskulin yo'nalishdagi kasb sifatida baholanib kelgan. Biroq qadimdan ayollarning jangovar harakatlarda ishtirok etganiga oid ko'plab misollar mavjud. Talablar erkak va ayollar uchun bir xil bo'lishiga qaramay, amaliyotda xizmatni o'tashda muayyan farqlar namoyon bo'ladi. Bu, avvalo, ayol psixikasining tabiati bilan izohlanadi [6].

Bu holatlar o'tmishdan qolgan stereotiplarni aks ettiradi. Shu bois, komandirlar va kichik ofitserlar uchun ta'lim muassasalarida turli jins vakillariga xos harbiy etika, kasbiy kommunikatsiya tamoyillarini maxsus o'rgatish lozim. Komandir–bo'ysunuvchi o'rtasidagi muloqot amaliyotiga yetarlicha vaqt ajratilishi zarur. Yaxshi og'zaki kommunikativ ko'nikmalar ko'plab tushunmovchiliklarni oldini oladi.

Yopiq tashkiliy tizimlarda, xususan, ekstremal sharoitlarga ega kasbiy jamoalarda ijtimoiy-psixologik hodisalarni o'rganish murakkabligi tadqiqotchilarni yangicha ilmiy yondashuvlarni izlashga majbur qilmoqda.

Sistemali-diaxron yondashuv shaxsni zamonaviy ijtimoiy jarayonlar kontekstida har tomonlama o'rganishga imkon berib, shaxs psixologiyasi, jamoaviy jarayonlar, shaxslararo munosabatlar, kasbiy ijtimoiylashuv kabi masalalarni hal etishda yangi ilmiy imkoniyatlar yaratadi [7]. Shuningdek, kasbiy muhitda shaxsning ijtimoiy-psixologik muammolarini o'rganishda shaxsning ijtimoiy faolligi ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, u muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvga xizmat qiladi [8]. Sistemali-diaxron yondashuv shaxsning moslashuv jarayonlari va unga bog'liq hodisalarni tadqiq etishda ham alohida ahamiyat kasb etadi [9]. Shu munosabat bilan, erkak va ayol harbiy xizmatchilarning o'zaro munosabatlarini tahlil qilishda ularning adaptatsion imkoniyatlari [10], ijtimoiy kompetentlik xususiyatlari [11] va stressga bardoshlik darajasini [12] o'rganish maqsadga muvofiqdir. Ushbu hodisalarning barchasi harbiy xizmatchilarning ijtimoiy-psixologik adaptatsiyasini belgilovchi omillar hisoblanadi. Shu sababli, biz olib borayotgan empirik tadqiqot doirasida harbiy xizmatchilarning psixologik xususiyatlari, gender farqlari, qadriyat-motivatsion tizimi, ijtimoiy munosabatlari va harbiy jamoalardagi shaxslararo aloqalar har tomonlama o'rganiladi.

Xulosa qilib aytganda, harbiy jamoalarda gender omili darajasida kechadigan shaxslararo munosabatlar masalasini hal etish uchun zamonaviy metodologik yondashuvlar va psixologik tadqiqot usullarini qo'llash talab etiladi.

**Adabiyotlar ro'yxati:**

1. Караяни А.Г. и др. – Врeнная психология в зеркале трех столетий. – М., 2006 г.
2. Караяни А.Г., Сыромятников И.В. – Прикладная военная психология. – М., 2006 г.
3. Коробчевский Д.А. – Психология войны. – СПб., 1982 г.
4. Корчемный П.А. – Военная психология. – М., 2005 г.
5. Дмитриев Г. Г. Тенденции современного развития процесса службы женщин в Армии обороны Израиля / Г. Г. Дмитриев, М. Ю. Бомбина // Актуальные проблемы физической и специальной подготовки силовых структур. - 2019. -№ 2. - С. 24-27.
6. Бомбина М.Ю. Процесс службы женщин в Армии обороны Израиля: гендерный паритет // Актуальные проблемы физической и специальной подготовки силовых структур. 2021. № 3. С. 212-217.
7. Волошиненко Л.И., Колмакова А.С., Метелева А.А. Особенности взаимоотношений в коллективе женщин -военнослужащих // Universum: психология и образование : электрон. научн. журн. 2019. № 5 (59). URL: <https://7universum.com/ru/psy/archive/item/7288> (дата обращения: 12.12.2022).
8. Григорьева М.А., Екимова В.И. Особенности воинского труда женщин в вооруженных силах российской федерации //Человеческий капитал. 2020. № S4 (136). С. 177-183.
9. Шамионов Р.М. Принцип диахронии в исследовании социализации личности//Изв. Саратов. ун-та. Новая сер. Сер. Философия. Психология. Педагогика. 2013. Т. 13, вып. 1. С. 79-84.
10. Шамионов Р.М. Социальная психология личности: проблемы и перспективы//Известия Саратовского университета. Новая серия. Акмеология образования. Психология развития. 2014. Т. 3. № 3. С. 236-241.
11. Гриценко, В.В. Межкультурная компетентность как предиктор адаптации иностранных студентов / В.В. Гриценко, О.Е. Хухлаев, Р.И. Зинурова, В.В.

Константинов, Е.В. Кулеш, И.В. Малышев, И.А. Новикова, А.В. Черная // Культурно-историческая психология. 2021. Том 17. № 1. С. 102-112.

- 12.** Малышев И.В. Адаптационные возможности личности студентов-спортсменов в условиях вузовского обучения / И.В. Малышев, А.Р. Орлянская // В мире научных открытий. - 2015. - № 7-1. - С. 512-524.